

**„A szeretet nyitja meg a növendék szívét” –
százötven esztendeje született Schneller István**

Pukánszky Béla
József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszék

Százötven esztendeje született a személyiségpedagógia kiváló magyar képviselője, *Schneller István* (1847–1939). A címben idézett szavai egyúttal pedagógiai „ars poetica”-ként is felfoghatók. Az iskolai oktatásra jellemző, egyoldalú intellektuális képzéssel szemben a személyiség egészére ható nevelés jelentőségét hangsúlyozta egész életében.

A teológia tanára és a pedagógia professzora

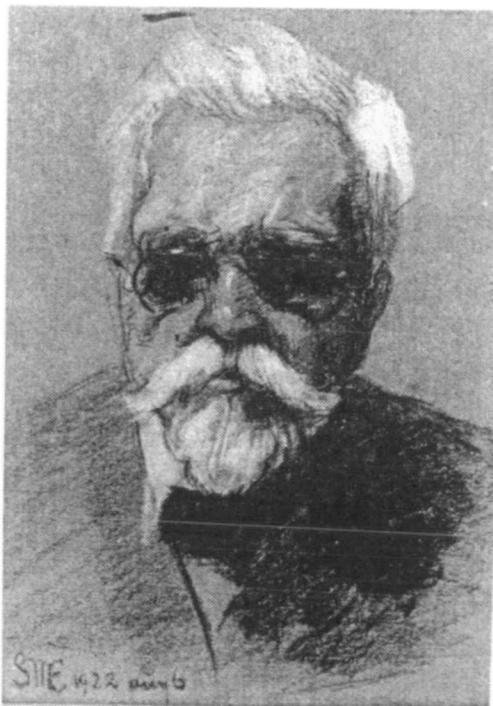
Schneller István 1847. augusztus 3-án született Kőszegen. Édesapja és nagyapja – evangélikus lelkészként – a teológia és a klasszikus német filozófia iránti érdeklődést hagyományozták a fiúra. A kőszegi és soproni diákévek után Halléba került, ahol teológiát hallgatott az egyetemen. Elsősorban összehasonlító vallástörténettel foglalkozott. Szellemi szüleinek a jeles német teológusokat, *Tholuckot* és *Max Müllert* tekintette. De a legnagyobb hatást, az éltre szóló indíttatást a „romantikus teológus”, *Schleiermacher* tanai jelentették számára. Tőle ered a szeretet emberformáló erejébe vetett hit, amely – filozófiai szintre emelt kategóriaként – később *Schneller* pedagógiájában is központi szerepet töltött be. Később Jénában folytatta tanulmányait, ahol *Pfleiderer* teológiai rendszere ragadta meg figyelmét. Tőle tanulta meg, hogy különbséget kell tenni a „holt”, dogmatikus hittételek és az „élő”, személyesen átélt hitelvek között. A fiatal *Schneller* hamar felismerte az élő és ható hitelv teremtő erejét, s maga is ezt a személyes vallásosságot tette magáévá. (Ne feledjük, ez az egyéni élmény-jelleg a protestáns hit lényege, amelynek centrális mozzanata az Istennel a hit révén „egyesülő”, bensőséges kapcsolatba lépő ember élménye.)

A teológiai kérdések tanulmányozása mellett érdeklődése pedagógia iránt is hamar felébredt: nevelési kérdésekkel foglalkozott, élményeket gyűjtött különböző oktatási és gyermekvédelmi intézményekben. Meglátogatta az akkor már világszerte híres herbartianus pedagógusok – *Ziller* és *Barth* – gyakorlóiskoláját.

Tanulmányai befejezése után először magánnevelőként dolgozott, majd 1874-ben az eperjesi, 1877-ben pedig a pozsonyi evangélikus teológiai intézet tanára lett. Közel húszesztendőnyi munkásság után nyerte el a kolozsvári egyetem pedagógiai professzori

státuszát 1894 decemberében. Egyetemi tanári működésével párhuzamosan az egyetem mellett működő pedagógiai intézet tanáraként, majd 1906-tól annak igazgatójaként a pedagógusképzésben is tevékenyen részt vett.

Schneller István volt a kolozsvári egyetem rektora, amikor 1919. május 12-én a román hatóságok az egyetem működését karhatalom alkalmazásával felfüggesztették. A professzorok többségével együtt neki is el kellett hagynia a várost, és 1920 áprilisától Budán folytatták az oktatómunkát. E vargabetű után 1921 októberében Szegedre költözött az egyetem. *Schnellernek* – mint a menekülő egyetem prorektorának – jelentős szerepe volt abban, hogy a kényszerű költözködések ellenére a legtöbb tanár kitartott az egyetem mellett. Az 1921/22-es tanévig a Szegeden működő kolozsvári egyetem pedagógia professzoraként és a tanárképző intézet igazgatójaként dolgozott. Tudományos munkásságát nyugdíjazása után is folytatta: tanulmányokat publikált, tudományos üléseken vett részt. Hosszú és tevékeny életének fonala 1939-ben szakadt meg.

Schneller István
(*Maninger Edit* grafikája)

A személyiség pedagógiája

Schneller István pedagógiai rendszerét a „személyiség paedagógiká”-jának nevezi. Ennek központi gondolata az ember etikai fejlődésébe, erkölcsi nevelhetőségébe vetett hit, minden egyéb neveléssel, oktatással kapcsolatos gondolatát ebből eredezteti. Az etizálás-etizálódás folyamatának három szakaszát különbözteti meg: Az „érzéki *Éniség*”

szintjét a korlátlan önérvényesítés, a határtalan egoizmus jellemzi. Ezután következik a „*történeti Éniség*” foka, amelyen az egyén külső kényszer hatására fogad el írott és íratlan törvényeket, ezek határozzák meg egész létét. Végezetül a „*tiszta Éniség*” magaslatára emelkedve az értékes erkölcsi törvény már belső paranccsá válik, viselkedést meghatározó életelvvé avatódik (Pukánszky, 1990).

Az erkölcsi fejlődésnek ez a három stációra való felosztása nem előzmény nélkül való a pedagógia történetében. A XVIII–XIX. században több morálfilozófiai és pedagógiai mű szerzője tagolta három egymást követő fokozatra az ember morális fejlődésének menetét. Ilyen lépcsőket különböztet meg Pestalozzi is, aki *természetes állapotról* (Naturstand), *társadalmi állapotról* (gesellschaftlicher Zustand) és *tiszta erkölcsi állapotról* (sittlicher Zustand) ír egyik morálfilozófiai tanulmányában (Pestalozzi, 1923). Ez a rendszerezési elv kimutatható Kant pedagógiai gondolatai között is, aki – egyik egyetemi előadásában – *skolasztikus, pragmatikus és morális* nevelési szintekről, illetve területekről beszél (Kant, 1901, 71. o.).

Mégis Schneller István volt az, aki a magyar pedagógia történetében legbehatóbban foglalkozott e fejlődési fokok jellegzetességeivel, s aprólékosan kifejtette a hozzájuk kapcsolódó nevelési feladatokat is. Nála e háromlépcsős folyamat során válik a természeti meghatározottságú lényből, az „*egyéniiség*”-ből isteni értékeket hordozó „*személyiség*”, vagyis „Isten országának”, „Krisztus birodalmának” értékes tagja.

Arra a kérdésre, hogy mi mozdítja előre az egyéniiséget a személyiséggé válás görögös útján, egy szóval válaszol: a *szeretet*. Ez a filozófiai, etikai síkra emelt szeretet lendíti tovább az embert fejlődésének következő lépcsőfokára, melynek végső stációja a betagolódás a „*tiszta Éniség*” szintjére emelkedett személyiségek közösségébe, belépés a „*szeret országába*”.

A filozófiai rangra emelt szeretetfogalom tehát pedagógiájának központi szervező elvévé avatódik – ez tükröződik a címben közölt idézetből is. E segítő, támogató nevelői érzelem nélkül a gyermek erkölcsi fejlődésének folyamata megakad, az egyéniiségből nem lesz személyiség, a szubjektum megreked az *érzéki*, egoisztikus *Éniség* vagy az önmegtágadással, külső irányítottsággal fenyegető *történeti Éniség* fokán.

Ebből a „*szeretetelviségből*” több olyan következtetést vonhatunk le, amelyek általában jellemzőek Schneller István pedagógiájára. Ha ezeket csokorba gyűjtjük, átfogó képet kaphatunk a kolozsvári-szegedi professzor nevelési elveiről.

1) Pedagógiai rendszerének központi alakja a *pedagógus*. A nevelés nála „*személyi kölcsönhatás*”, amelyben fontos szerepet játszanak a nehezen megragadható, csak ügygyel-bajjal rendszerezhető mozzanatok. Olyanok, mint a „*szem sugárzása*”, a „*hang színezése*”, a „*szóban rejlő meggyőződésnek ereje*”, a „*személyiség erkölcsi voltának nem analizálható általános benyomása*”. Ha a mai pszichológiai és pedagógiai fogalmakat alkalmazzuk, akkor rádöbbenünk, hogy Schneller már a századfordulón beszélt tanítványainak arról, hogy a gesztusok, a szavakon túli kommunikáció a pedagógus eszköztárának fontos részét képezhetik (Schneller, 1899. 432–433. o.).

2) A pedagógusnak figyelembe kell vennie a *gyermek lelkületének sajátosságos vonásait*. Az egyéniiség Schneller szóhasználatában „*a természet által adott valami*”, ezekből az öröklött sajátosságokból kell kialakítani a személyiséget, amely már erkölcsi kategó-

ria. Ez utóbbi tehát a „kellő” birodalmába tartozik, mint elérendő cél áll a nevelő és a növendék előtt (*Schneller*, 1915. 254. o.).

A személyiség (*Schneller* másik kifejezése szerint a tiszta Éniség) természetesen nem légüres térben jön létre. Magasabb szintézisbe olvasztva mintegy megszüntetve-megőrzi az egyéniség (érzéki Éniség) fokozatának önérvényesítő tendenciáját és a történeti Éniség szintjének önmegtágadását, kívülről vezérelt mivoltát.

Mindezekből látható, hogy messzemenően figyelembe vette a gyermekek természetét, egyéni különbségeiket, egyéniségük sajátosságait. Előadásaiban, tanulmányaiban arra biztatja hallgatóit, pedagógus olvasóit, hogy minden egyes növendékük fejlődéséről vezessenek úgynevezett „jegyzőkönyvet”. Ebben ne csak a gyermek főbb sajátosságait, jellemvonásait regisztrálják, hanem származására, családi környezetére vonatkozó adatokat is jegyezzenek fel. Ezekbe a lapokba kellene bevezetni – vélte *Schneller* – a növendék tanulmányi előmenetelének ütemét, erkölcsi fejlődésének sajátosságait is. Itt kapnának helyet az alkalmazott nevelési-oktatási módszerekre, „bánásmódokra” vonatkozó utalások. A tanári konferenciák tárgya pedig az osztályzatok „mechanikus bediktálása helyett” ezeknek a feljegyzéseknek a tartalmi megbeszélése, feldolgozása legyen.

A pedagógus egyik legfontosabb feladata, hogy a felkutassa és fejlessze gyermekben rejlő „sajátos arravalóságot”, tehetségcsírát – ami nem más, mint az „isteni célgondolat” megnyilvánulása. Az egyén sajátosságait tisztelni kell – ez a kolozsvári professzor véleménye. A gyermeki egyéniséget mégsem emelte piedesztálra úgy, mint a korabeli gyermektanulmányi mozgalom képviselői. Attól a szélsőséges gyermekközpontúságtól is elhatárolódott, amely a reformpedagógus *Ellen Key* írásaira jellemző.

Schneller „géppel dolgozók”-nak nevezi a gyermek mérhető, számszerűen analizálható sajátosságainak összegyűjtésére törekvő pszichológusokat és pedagógusokat, kiváltképp a pedológia, a gyermektanulmányozás képviselőit. „Jöjjünk tisztába azzal – figyelmezteti a pedológia kritikátlan híveit –, hogy a gyermektanulmányi laboratórium nem a gyermek lelkével, hanem csakis a lélek és a külvilág szolgálatában álló idegekkel foglalkozik, azok gyors vagy lassú reakcióit constatálja.” (*Schneller*, 1918. 192. o.) Velük szemben viszont tisztában volt azzal a ma is érvényes igazsággal, hogy a gyermekekről összegyűjtött tisztán kvantitatív mérési eredmények, adatok nem tekinthetők mindig megbízható alapnak az egyéniség egészének megítélésékor.

3) Eddig két serkentő tényezőjét említettük annak a folyamatnak, amelynek során az ember etikai fejlődése, az egyéniségből személyiséggé nemesedés lezajlik. A pedagógus személyisége és a gyermekben szunnyadó lehetőségek tárháza mellett harmadikként a kultúrával foglalkozik. Ez is a fejlődés fontos mozgatórugója. Részletesen tárgyalja azokat a társas-közösségi köröket, az úgynevezett „történeti hatalmakat”, amelyekben kulturális javak kristályosodnak ki. Ezek közé a koncentrikusan egymásra rétegződő körök közé tartozik a család, a törzs, a község, a nemzetiség, a nemzet, a kultúrállam, az egyház és végül az emberiség.

Mechanikus tanulás helyett érzelmi színezetű beleélés

Schneller oktatásméletének jellegzetes vonása itt jól megragadható. Éles kritikával helyezkedett szembe az „értelemközpontú” iskolai oktatás gyakorlatával, amikor a képzetek gyarapítása helyett a kultúranyagba való *érzelmi színezetű beleélés* fontosságát hangsúlyozta. A művelődési folyamat elemzésekor nem a mechanikus ismeretszerzésre helyezte a hangsúlyt, hanem a beleélésre, az átélésre. Az oktatásban nem az ismeretanyag öncélú gyarapítása a cél, hanem az ember értékében való növekedése. Nem a vizsgák során visszakérdezhető tudás beszélykolása a lényeg, hanem az a szellemi műhely, ahol a tanítvány tudásra tesz szert és erkölcsi értékeiben is nemesebbé lesz. Másként fogalmazva: a középiskolában nem a „Können”, hanem a „Kennen” uralkodik, az „erudíció”, az *élő tudás* helyett a sok, mechanikusan „beemlékelt”, (emlékezetbe vésett) tudás bűvkörében élnek tanárok és diákok egyaránt.

Az ismeretszerzés tehát akkor jogosult, ha értékközvetítéssel és erkölcsi fejlesztő hatással párosul. E felfogás szellemében *Schneller* még tovább ment: ma már szélsőségesnek tűnő kritikai élel kérdőjelezte meg a középiskolai érettségi vizsga és az egyetemi kollokvium létjogosultságát. Szerinte a vizsgára készülő heterogén anyagot vésnek az emlékezetükbe, és nem „szívük vágyával”, kedvenc tantárgyaikkal foglalkoznak. Ez a mechanikus jelleg pedig megsemmisíti az egyéniség nemes energiáit. Az egyetemi hallgatónak tanára irányításával végzett elmélyült „tudós bűvárlatra” van szüksége, s ezt a folyamatot csak megzavarják a kollokviumok, a vizsgák. Vizsgázni csak az egyetemi évek végén szabad – hangzott a kolozsvári pedagógus-professzor véleménye.

A vizsgák iránti ellenszenv fokozódását világszerte tapasztalható jelenségként diagnosztizálta. E meglepő tény háttérét a tanulás eszményének megváltozásában vélte felfedezni. A középkorban (egyetemen és középiskolában egyaránt) a kész tudásanyag, ismerettömeg prezentálása volt a vizsgák célja. Az ilyen alkalmak „szellemi lovagjáték” számba mentek, legfőbb tétjük a többiek fölé emelkedés, az „ünnepeltetés és az elismertetés és megjutalmaztatás” volt. Az újkor pedagógiájában viszont már megjelenik „nevelő oktatás” eszméje, az érdeklődés felkeltésének követelménye, és az ismeretanyagba való *érzelmi mozzanatokkal átszőtt élményszerű beleélés* igénye. A „nevelő oktatás” gondolata *Herbartnál* fogalmazódik meg először. Ez azon kevés pontok egyike, amely közös *Schneller* személyiségpedagógiájában és a német pedagógus neveléstani rendszerében.

Az önálló, elmélyült tanulásra épülő, a tanulás érzelmi összetevőit is hangsúlyozó felfogás hidat ver a századfordulón megfogalmazott neveléstani gondolatoktól a mai, századvégi pedagógiához. *Schneller Istvánnak* az újra és újra felmerülő, „örök” pedagógiai kérdésekre adott sajátos válaszai ma is figyelemre méltóak.

Irodalom

Kant über Pädagogik. Herausgegeben von Prof. Dr. Theodor Vogt. Langensalza, 1901.

Pestalozzi (1927): *Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes*. In: *Sämtliche Werke*. Berlin–Leipzig.

Pukánszky Béla (1990): *Schneller István*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Schneller István (1899): A tanárképzésről. *Magyar Paedagogia*.

Schneller István (1915): Neveléstudományi munkák keletkezése. *Magyar Paedagogia*.

Schneller István (1918): *A Kolozsvári Országos Tanárképző-Intézet Gyakorló Középiskolájának 1917/18. évi beszámolója. Program értekezésül: Schneller István a Kolozsvári Országos Tanárképző-Intézet Gyakorló Középiskolájának tanszervezetére és tantervére vonatkozó javaslata*. Közzéteszi: Körössy György igazgató. Stief, Kolozsvár.